

Helena Grochola-Szczepanek <https://orcid.org/0000-0002-1511-0486>

Instytut Języka Polskiego PAN w Krakowie, al. Mickiewicza 31, 31-120 Kraków, e-mail: helena.grochola@jpp.pan.pl

OBRAZ DAWNEGO MIASTA WE WSPOMNIENIACH MIESZKAŃCÓW WSI SPISKICH

THE IMAGE OF THE OLD CITY IN THE MEMORIES OF THE SPISZ INHABITANTS

Słowa kluczowe: analiza korpusowa, kolokacje, leksyka gwarowa, kultura ludowa, miasto
Keywords: corpus analysis, collocations, dialectal lexis, folk culture, town

Streszczenie

Artykuł podejmuje próbę interpretacji obrazu dawnego miasta, utrwalonego w wypowiedziach mieszkańców wsi spiskich. Podstawą materiałową jest elektroniczny korpus mowy mieszkańców tego regionu (Korpus Spiski). Obserwacji poddano kolokacje leksemów w zakresie pola tematycznego MIASTO.

Obrazowanie miasta nie odbywa się z perspektywy samego mieszkańca, lecz zewnętrznego obserwatora. Jest nim przedstawiciel charakterystycznej kategorii socjologiczno-kulturowej związanej na stałe z przestrzenią wiejską. Determinuje to sposób widzenia miasta oraz jego waloryzację z innej perspektywy. Tradycyjnie miasto jawi się jako przestrzeń handlowa z kultowym jarmarkiem oraz jako przestrzeń do pracy dla mieszkańców wsi. Badanie kolokacji pozwoliło wyodrębnić sformułowania typu *być na jarmarku*, *stać na targowicy*, *robić w Kombinacie*, *jechać kombinatem* oraz określenia *Miasto*, *Kombinat*, mające status nazw własnych w mowie mieszkańców wsi.

Abstract

The article attempts to interpret the image of the old town recorded in the statements of the Spisz inhabitants. It is based on the electronic corpus of speech of the this region inhabitants (Korpus Spiski). The collocations of lexemes from the thematic field TOWN were observed.

Rather than from the perspective not of the resident, the town is depicted from that of an external observer. It is a representative of the characteristic socio-cultural category permanently associated with rural space. This determines the way of seeing the city and its valorization from a different angle. In the traditional image, the town appears to be a commercial space with an iconic fair, and as a work space for rural residents. The study of collocations allows the researchers to isolate expressions, such as *być na jarmarku*, *stać na targowicy*, *robić w Kombinacie*, *jechać kombinatem*, as well as the terms *Miasto*, *Kombinat*, which have the status of proper names in the speech of the villages inhabitants.

1. WPROWADZENIE

Temat miasta wpisuje się w badania nad kategorią przestrzeni, mające w humanistyce długą tradycję. W koncepcji humanistycznej ważny jest aspekt kulturowy, poszukiwanie i odczytywanie kulturowych znaczeń, jakie ludzie nadają przestrzeni. Na określone miejsca (np. miasto) można spojrzeć jak na tekst, który poddaje się procesom tworzenia (pisania), interpretacji (czytania) oraz użytkowania [por. Zeidler-Janiszewska, 1997]. Kategoria przestrzeni podlega nieustannej reinterpretacji, zarówno ze strony jej twórców, jak i odbiorców.

Językowe badania poza tradycyjnymi ujęciami specyfiki polszczyzny miejskiej na płaszczyźnie leksykalnej, składniowej itp., ukierunkowane są socjolingwistycznie m.in. na kategorię świadomości językowej mieszkańców miast oraz onomastyczną przestrzeń miasta. Wykorzystywana jest także koncepcja etnolingwistyczna w obrazowaniu miasta oraz stereotypu jego mieszkańców. Lingwistyczne badania przestrzeni miejskiej wiążą się głównie z ośrodkiem naukowym w Bydgoszczy, gdzie pod kierunkiem Małgorzaty Świącickiej prowadzone są ogólnopolskie prace badawcze nad językowo-kulturowymi aspektami funkcjonowania przestrzeni miast. Rezultaty badań publikowane są w serii pt. *Miasto – przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie* [Świącicka, 2006–2016; Świącicka, Peplińska, 2019–2024]. Małgorzata Świącicka jest także autorką monografii pt. *Miasto i jego mieszkańcy. Język – obraz – stereotyp* [Świącicka, 2019]. Warto wspomnieć ponadto o poznańskim ośrodku badań nad polszczyzną miejską, w którym powstały m.in. *Słownik gwary miejskiej Poznania* [Gruchmanowa, Walczak, 1997] oraz *Mowa mieszkańców Poznania* [Gruchmanowa, Witaszek-Samborska, 1986].

Zajmujący nas tutaj temat językowego obrazu miasta prezentowany jest w wielu artykułach, takich jak np. *Obraz miasta w „Ziemi obiecanej” Władysława Stanisława Reymonta* [Różańska, 2002, s. 141–147], *Tekstowe wizualizacje miasta – obrazowanie i waloryzacja* [Duda, 2011, s. 117–132], *Językowa kreacja miasta w „Bambino” Ingi Iwasiów* [Szlachta, 2013], *Ze starego do nowego świata. Obraz miasta w „Listach z podróży do Ameryki” Henryka Sienkiewicza* [Pietrzak, 2020, s. 129–149]. Jak widać, wizerunek miasta odtwarzany jest zwykle na podstawie tekstów literackich, rzadziej bazą są wypowiedzi mieszkańców lub turystów [zob. Duda, 2011, s. 117–132]. W językowym obrazie miasta zwraca się uwagę na wielowymiarowość przestrzeni urbanistycznej, przez co kategoria ujmowana jest z różnych perspektyw. W tradycyjnych badaniach nad miastem uwzględnia się głównie wymiar przestrzenny (obiekty wytworzone przez naturę i człowieka) oraz socjologiczny (społeczność miejską i zachodzące w niej interakcje). Można także brać pod uwagę wymiar kulturowy (świadomość historyczną, szeroko rozumianą kulturę) [Szlachta, 2013, s. 223].

W niniejszym tekście interesować nas będą sposoby „czytania miasta”, lecz nie z perspektywy samych jego obywateli, ale osób z zewnątrz. Są nimi mieszkańcy wsi, a więc przestrzeni kulturowo przeciwstawnej w stosunku do miasta. Wydaje się, że miasto widziane z takiej perspektywy może dotyczyć innych aspektów niż w przypadku osób żyjących stale w tej przestrzeni. Podstawą do badań jest zbiór tekstów mówionych z południa Małopolski [Korpus Spiski, 2015–2019]. W trakcie analizy materiałów korpusowych najbardziej interesowały nas następujące zagadnienia: jakie elementy związane z miastem utrwalone są w relacjach respondentów gwarowych, w jaki sposób język (a dokładniej mowa) – poprzez struktury gramatyczne i semantyczne – pozwala dotrzeć do wiedzy kulturowej o mieście, wreszcie – czym jest przestrzeń miejska dla mieszkańca wsi. W niniejszym tekście ograniczamy się tylko do opisu elementów mających wartość wspomnieniową, tworzących historyczną wizję miasta, pomijamy natomiast to wszystko, co wiąże się ze stanem współczesnym.

2. ŹRÓDŁO DANYCH I METODA BADAŃ

Jak już wspomniano, posłużymy się tutaj danymi językowymi z elektronicznego korpusu języka mówionego mieszkańców Spisza [Korpus Spiski, 2015–2019]. Twórcy Korpusu Spiskiego pozyskali materiały z wywiadów z respondentami we wszystkich miejscowościach spiskich w Polsce. Nagrania zarejestrowali w latach 2015–2018, są to zatem współczesne dane. W sumie kolekcja liczy 250 godzin nagrań przetranskrybowanych, co przekłada się na około 2 mln słowoforn [Korpus Spiski, 2015–2019]. Korpus jest multimodalny, anotowany i lematyzowany, umożliwia zatem przeszukiwanie tekstów i nagrań według różnych kryteriów, m.in. lematów, postaci tekstowej, określonych form gramatycznych, metadanych (identyfikator, wiek, płeć, miejscowość, wykształcenie, narodowość) oraz korespondującego fragmentu nagrania [Grochola-Szczepanek i in., 2019, s. 165–180; Grochola-Szczepanek, 2021, s. 54–67].

Nagrania zgromadzone w korpusie dotyczą zasadniczo tematyki wiejskiej, mimo to odnajdujemy w zbiorze także fragmenty odnoszące się do przestrzeni miejskiej. Rozmówcy opowiadają o różnych swoich aktywnościach w mieście, np. o załatwianiu spraw w urzędach, zakupach, nauce w szkołach, pracy, pobycie w wojsku etc. Koncentrujemy się na fragmentach odnoszących się do opisu tych elementów przestrzeni miejskiej, które miały miejsce w przeszłości, w czasach młodości respondentów, ich rodziców, a nawet dziadków.

Podstawową metodą badawczą jest obserwacja szerszych kontekstów związanych z lematem: *miasto*. W centrum uwagi znalazła się kolokacja, czyli połączenia wyrazów współwystępujących z wymienionym leksemem. Nie stawiamy tutaj sztywniej

granicy odległości występowania kolokatów, mogą one być w bezpośrednim lub dalszym sąsiedztwie leksemów, np.:

[1] *I osiedlili się w dużym mi... w dużej mierze na Spiszu Środkowym. Takim głównym ośrodkiem było miasto Kieżmark* (K1-1970-Niedzica)¹.

[2] *Do miasta na nogach się chodziło* (M6-1940-LapszeWyzne)².

Rezultaty wyszukiwania danego leksemu lub słowoformy otrzymuje się w postaci tzw. segmentów³. Korpus ma funkcję rozszerzania kontekstu do czterech segmentów z każdej strony od wyniku wyszukiwania. W ten sposób otrzymuje się dłuższe fragmenty wypowiedzi, składające się w sumie z siedmiu segmentów. Zadając w wyszukiwarce pytanie o lemat *miasto*, uzyskuje się prawie 450 wyników, które wyświetlają się w formie segmentów. W każdym segmencie występuje określona słowoforma wyszukiwanego leksemu oraz sąsiadujące z nim wyrazy (por. przykłady 1 i 2). Rozszerzony kontekst pozwala zobaczyć treść wypowiedzi w segmentach bezpośrednio poprzedzających oraz następujących po wyszukany segment. Dzięki temu można lepiej poznać szczegóły wypowiedzi. Zobaczmy dla przykładu, jak cytowany wyżej segment [1] wygląda w otoczeniu kontekstu:

[3] *Ale wracając do poprzedniego pytania o wpływy germańskie, niemieckie w kulturze spiskiej, to one przede wszystkim są widoczne w słownictwie. A skąd to się wzięło? // Władca Węgier Andrzej Drugi, po najeździe tatarskim spadła liczba mieszkańców // I co on zrobił? Sprowadza na teren Węgier Niemców. Oni zostali nazwani Sasi niemieccy // **I osiedlili się w dużym mi... w dużej mierze na Spiszu Środkowym. Takim głównym ośrodkiem było miasto Kieżmark** // Przed wojną drugą prawie około gdzieś dziewięćdziesięciu procent społeczność tego miasta stanowili właśnie stanowili Niemcy. Nazwa tego miasta to w ogóle ser targowy // I teraz nasi ludzie jeździli na zakupy, nie jeździli powiedzmy w wieku osiemnastym nie jechali na jarmark do Nowego Targu, bo to było inne państwo. Większa łatwość dla nich była jechać na południe, pomimo tej Magury // I bar... bardzo często jeździli właśnie na jarmark do Kieżmarku* (K1-1970-Niedzica).

1 Przykłady zapisane są pisownią uogólnioną w korpusie. Każdy wynik opatrzony jest identyfikatorem, zawierającym podstawowe metadane o respondentce: K – kobieta, 1 – numer porządkowy, 1970 – rok urodzenia, Niedzica – miejsce zamieszkania.

2 Nazwy miejscowości w identyfikatorach korpusu podaje bez polskich znaków oraz w łącznej pisowni, jeśli mają dwa człony, np. LapszeWyzne, NowaBiała.

3 Segment rozumiany jest przez twórców korpusu jako fragment wypowiedzi respondenta tworzący spójną całość i mający długość mniej więcej jednego zdania [Grochola-Szczepanek, Woźniak, 2018, s. 279].

Z samego segmentu [1] trudno zorientować się, co jest tematem wypowiedzi. Dopiero z poszerzonego kontekstu dowiadujemy się, że fragment dotyczy historii osadnictwa na Spiszu. Informatorka wspomina także o znaczeniu miasta Kieżmark z perspektywy Spiszaków w północnej części regionu. Pozyskujemy tutaj interesujące informacje o tym, że było to miejsce jarmarków, na które jeździli mieszkańcy tej części regionu.

Podczas ekscerpcji fragmentów związanych z lematem *miasto* wyłaniają się dalsze elementy związane z przestrzenią miejską. Są to głównie nazwy miejsc i obiektów, np. *mieszczanka* (szkoła), *targowica*, nazwy mieszkańców, np. *nowotarżanka*, *mieszczan* oraz nazwy własne miast, np. *Kieżmark*, *Nowy Targ*. W sumie zgromadzano prawie 100 nazw, stanowiących około 9 tys. jednostek tekstowych w korpusie.

3. ZAŁOŻENIA TEORETYCZNO-METODOLOGICZNE

Założeniem teoretyczno-metodologicznym prowadzonych tu rozważań jest uznanie, że zgromadzone tekstowe dane mówione są rezultatem z jednej strony indywidualnej i zbiorowej wyobraźni, a z drugiej – kulturowego i egzystencjalnego doświadczenia rzeczywistego miejsca, jakim jest miasto [por. Rybicka, 2003]. Takie podejście sytuuje niniejsze opracowanie w obszarze badań nad językiem i kulturą, stanowiących podstawę lingwistyki kulturowej. Jednym z podstawowych odniesień w tej koncepcji językoznawczej jest hipoteza Sapira–Whorfa, według której język etniczny i jego gramatyka odzwierciedlają sposób postrzegania świata i tworzenia pojęć przez określoną wspólnotę kulturową. W badaniach etnolingwistycznych występują odwołania także do fenomenu tzw. drugiej rzeczywistości, będącej kolektywnym konstruktom danej społeczności. Świat fizyczny, określany mianem pierwszej rzeczywistości, zostaje w produktach języka, czyli w tekstach, przetworzony w konstrukt tzw. drugiej rzeczywistości, mający charakter ponadindywidualny, intersubiektywny. Wychodząc od teorii znaku Charlesa Pierce’a, ustala się, że wypowiedzi językowe, tworzące drugą rzeczywistość, oparte są na pierwszej, jednak nie dają się do niej sprowadzić, nie są jej odwzorowaniem, lecz reprezentacją (obrazem lub interpretacją). Druga rzeczywistość ma charakter konstruowany, co oznacza, że obraz ten tworzony jest przez ustalone typy podmiotów w określonych warunkach kulturowych [Anusiewicz, Dąbrowska, Fleischer, 2000, s. 11].

Analiza przestrzeni miasta opiera się na metodologii JOS-u, rozumianego jako zawarta w języku interpretacja rzeczywistości, którą można ująć w postaci zespołu sądów o świecie, utrwalonych w samym języku lub w jego formach gramatycznych i słownictwie [Bartmiński 2004, s. 104; por. także Bartmiński, Tokarski, 1986, s. 72; Anusiewicz, 1994, s. 113]. Nazwy typu *miasto*, *plac*, *zakład* notują nie tylko obiektywnie istniejące desygnaty, lecz określoną treść semantyczną (konotację), opartą

na swoistej segmentacji i kategoryzacji zjawisk, dokonywanych przez umysł człowieka. Definiowanie słów wymaga uwzględnienia cech percepcyjnych (w mieście są bloki), funkcjonalnych (miasto jest stolicą) oraz relacyjnych (za miastem jest obwodnica), a więc takich, które wiążą się z ustalonym przez człowieka stosunkiem do rzeczy oraz ich wartościowaniem. Istotną kategorią językowego obrazu świata jest punkt widzenia, będący czynnikiem podmiotowo-kulturowym, decydującym „o sposobie mówienia o przedmiocie, w tym m.in. o kategoryzacji przedmiotu, o wyborze podstawy onomazjologicznej przy tworzeniu jego nazwy, o wyborze cech, które są o przedmiocie orzekane w konkretnych wypowiedziach i utrwalone w znaczeniu” [Bartmiński, 2004, s. 105]. W zajmującym nas temacie badanie komunikatów językowych zawartych w wypowiedziach respondentów wiejskich ma dostarczyć wiedzy na temat sposobu postrzegania i wartościowania miasta oraz jego elementów przez oddaloną od tego miejsca, należącą do opozycyjnej przestrzeni grupę społeczną. Możliwości percepcyjne obserwatora zewnętrznego podlegają wielu ograniczeniom, co zasadniczo wpływa na kształtowanie się charakterystycznej perspektywy, w jakiej ukazany jest przedmiot w językowym obrazie świata [Bartmiński, 2004, s. 112]. Ujęcie przestrzeni miejskiej w określonych aspektach prowadzi ostatecznie do wyodrębnienia profili wyobrażeń miasta, funkcjonujących w wypowiedziach rozmówców wiejskich.

4. LEKSEM *MIASTO* – ZNACZENIE I FREKWENCJA

W powszechnym rozumieniu miasto obejmuje stosunkowo duży obszar połączonych ze sobą stref zamieszkania, pracy, usług i wypoczynku, powiązanych siecią infrastruktury i komunikacji. W opracowaniach, w których miasto jest przedmiotem głębszej refleksji, napotyka się na stwierdzenia, że pojęcie to jest trudne do jednoznacznego zdefiniowania, gdyż „niemożliwe jest określenie wyczerpującej liczby wchodzących w zakres takiej definicji kryteriów i cech” [Majer, 2010, s. 83]. Etymologia nazwy wskazuje na związek ze słowem *miejsce* (od psł. **město* ‘miejsce, miejsce pobytu’). Jednak „miasto jest zawsze czymś więcej niż określoną fizyczną całością” [Czepczyński, 2004, s. 213]. W słownikach języka polskiego oprócz przestrzennego znaczenia ‘duży, gęsto i planowo zabudowany teren’, notowane są definicje obejmujące zjawiska społeczne i gospodarcze: ‘ludność zamieszkująca ten teren, pracująca nierolniczo’ oraz ‘władze administracyjne takiego terenu’ [SJP PWN; por. także WSJP]. *Miasto* jest określeniem hiponimicznym w stosunku do formy *miejsowość* oraz antonimicznym w odniesieniu do nazwy *wieś*.

Leksem *miasto* zajmuje dosyć wysoką pozycję na liście rangowej Korpusu Spińskiego, jest bowiem na 680 miejscu. Dodajmy, że cała lista liczy około 30 tys. lematów. Rzeczownik ten poświadczony jest ponad 200 razy w korpusie. W badanych

materiałach korpusowych występują liczne poświadczenia, które wskazują na to, że leksem *miasto* używany jest przez respondentów głównie w znaczeniu przestrzennym jako miejsce z gęstą zabudową, licznymi firmami, sklepami, rynkiem, z ludnością nierolniczą. Świadczą o tym kolokacje typu *duże (bliższe, inne, każde, nasze, spore, wielkie, większe) miasto, paniusia (pan, panowie, taki, ten) z miasta, prezydent miasta, życie w mieście, nie robić ze wsi miasta, wieś czy miasto*. Szczególnie licznie występują połączenia przyimkowe, np. *(być, przyjechać, przyjść, wywozić się) z miasta, (chodzić, dojeżdżać, iść, jechać, pojechać, pójść, przenieść się, wziąć, zajechać) do miasta, (być, bywać, kupować, pracować, robić, siedzieć, uczyć się, żyć) w mieście*.

Ponadto leksem *miasto* sporadycznie występuje w znaczeniach: ‘ludność zamieszkująca ten teren’ oraz ‘władze administracyjne takiego terenu’, np.:

[4] *Każde miasto musiało wysłać jednego rycerza* (M12-1959-NowaBiala).

[5] *Były dwa hotele męski i żeński i do dziś dnia stoją, ino teraz ich przejęło miasto* (M4-1957-Frydman).

Zapewne uważny czytelnik zauważy „nieściskość” w liczbie poświadczeń słowoform leksemu *miasto*. W poprzednim rozdziale widnieje liczba 450 poświadczeń, a tutaj podajemy, że jest ich 200. Wyjaśnijmy, że w danych korpusowych oprócz rzeczownika pospolitego *miasto*, występuje także jednostka zapisana wielką literą. *Miasto* jest nazwą Nowego Targu, powszechnie stosowaną na Podtatrze. Nazwa własna poświadczona jest prawie 250 razy. Jeśli w wyszukiwarce korpusowej wpisujemy leksem *miasto* bez precyzowania, czy wyraz zaczyna się wielką, czy małą literą, otrzymujemy łącznie wszystkie słowoformy (450). Jeśli podczas przeszukiwania korpusu zastosujemy kryterium „rozdzielaj wielkość liter”, uzyskamy osobno wyniki dla leksemu *miasto* (200) oraz osobno dla nazwy *Miasto* (250).

5. HIERARCHIA MIAST A NAZEWNICTWO LOKALNE

W badanych materiałach korpusowych występują nazwy wielu miast w Polsce oraz w innych krajach. Zwykle mowa jest o małopolskich miastach: Nowym Targu, Krakowie i Zakopanem, ale wymieniane są również bardziej oddalone miejsca, np. Warszawa, Gdańsk, Poznań, Łódź, Katowice, Wrocław, Praga, Budapeszt, Rzym, Wiedeń, Berlin, Nowy Jork, Chicago itp. Znajdujemy liczne odniesienia do przestrzeni miast spiskich, leżących współcześnie w granicach Słowacji. Najczęściej wymieniane są miejscowości Stara Wieś (109)⁴, Kieżmark (70), Poprad (37), Lewocza (28).

4 W nawiasie podajemy liczbę poświadczeń w korpusie.

historyczne. Określenie *stara* odnosi się do wieku miejscowości. Wzmianki o pierwszej osadzie Starej Wsi pochodzą z XIII wieku. W mieście jest jedna z najstarszych parafii na Spiszu – pochodząca z XIV wieku. Jeśli chodzi o drugi człon *wieś*, to nadawany był w średniowieczu miejscowościom, które pełniły funkcję targowego przystanku na szlaku handlowym. Stara Wieś Spiska była takim miejscem na trasie między Białą Spiską a Nowym Targiem. Miejscowość otrzymała prawa miejskie w 1399 roku⁷.

Nowa sytuacja geopolityczna po pierwszej wojnie światowej z jednej strony utrudniła dostęp do miast spiskich dla ludności z polskiej części regionu, ale z drugiej – otworzyła jej możliwość kontaktów z miastami na terenie Polski, głównie z najbliższymi, czyli Nowym Targiem i Zakopanem⁸. Szczególnie ważnym punktem administracyjnym oraz gospodarczym na mapie całego Podtatru stał się Nowy Targ. Poczucie silnych związków z tym miejscem ma istotne znaczenie w kształtowaniu obrazu miasta. W świadomości lokalnej społeczności miejsce to funkcjonuje jako jedyne miasto w okolicy i tradycyjnie określane jest mianem *Miasto*. Wyrażają to sformułowania typu (*być, robić*) w *Mieście*, (*iść, jechać*) do *Miasta*. Językowymi wykładnikami relacji z innymi miastami są konkretne nazwy tych miejsc, np. (*być, robić*) w *Zakopanem*, (*iść, jechać*) do *Zakopanego*. Potwierdzają to liczne wypowiedzi respondentów, zarejestrowane w korpusie, np.:

[7] *Miasto to jest Nowy Targ, Zakopane to nie miasto ani Rabka, ino Nowy Targ* (K11-1968-Trybsz).

[8] *Ja gadam w Mieście, bo Nowy Targ dla nas to tu jest Miasto, my to gadamy Miasto, nie?* (M3-1970-Falsztyn).

[9] *Jedzie się do Zakopanego, ale do Nowego Targu to się idzie do Miasta. To wszyscy to wiedzą na... W okolicy, że Miasto to jest Nowy Targ* (M7-1955-Krempachy).

Kształtowanie się takiego obrazu *Miasta* i *Zakopanego* ma związek z historią powstania tych dwóch osad, ich rozwojem oraz ostatecznym charakterem miast. Początki Nowego Targu łączone są z istniejącą już w XIII wieku osadą o nazwie *Stare Clo* lub *Długie Pole*. Miasto od początku szybko się rozwijało dzięki licznym przywilejom królewskim oraz upowszechnianiu się rzemiosła. Prawa miejskie Nowy Targ otrzymał już w połowie XIV wieku od króla Kazimierza Wielkiego.

7 W średniowieczu w mieście doszło do spotkania władców Węgier i Polski, Władysława Jagiełły oraz Zygmunta Luksemburskiego, a następnie Kazimierza Jagiellończyka oraz Macieja Korwina podczas pertraktacji pokojowych.

8 Zmiana granic po 1920 roku spowodowała, że przeważająca część Spisza wraz ze wszystkimi grodami weszła w skład Czechosłowacji (od 1993 r. Słowacji). Północną, niewielką część regionu włączono do państwa polskiego, tworząc region typowo wiejski, obejmujący 14 wiosek (mapa 1).

W XX wieku Nowy Targ stał się miastem przemysłowym [SGKP 1886, s. 307–310]⁹. Jeśli chodzi o Zakopane, to powstało ono na miejscu sezonowych osad pasterskich. Jego początki wiążą się z wydaniem prerogatywy osadniczej przez Stefana Batoro w 1578 roku. Przez pierwsze wieki rozwijało się tam głównie pasterstwo oraz rolnictwo. Duże zmiany gospodarcze dla osady przyniosło wybudowanie huty żelaza w Kuźnicach w XVIII wieku oraz rozwój turystyki od II połowy wieku XIX [SGKP 1895, s. 300–310]. Ostatecznie Zakopane stało się miejscem turystycznym i kulturalnym, ale prawa miejskie otrzymało dopiero w 1933 roku. Odmienne historie oraz charakter tych dwóch miejsc wiążą się także z tradycyjną opinią lokalnej społeczności, według której gospodarcze znaczenie miasta jest wartościowane wyżej niż jego turystyczne walory.

6. MIASTO – PRZESTRZEŃ HANDLOWA

Z punktu widzenia mieszkańców wsi miasto jawi się najczęściej jako przestrzeń handlowa. Najpełniej z relacji starszych respondentów poznajemy obraz jarmarku w Nowym Targu. Sama tradycja jarmarku kształtowała się w tym miejscu od początków istnienia osady, na co wskazuje m.in. nazwa *Nowy Targ*. W średniowieczu targi były podstawową formą wymiany handlowej z innymi regionami gospodarczymi. Organizowane były zazwyczaj tylko raz w roku, stąd nazwa *jarmark* (z niem. *Jahrmarkt* ‘doroczny targ’), sporadycznie kilka razy w roku. Od ponad wieku tradycyjny jarmark w Nowym Targu odbywa się raz w tygodniu, w każdy czwartek.

W wypowiedziach respondentów nazwa *jarmark* jest powszechnie używana (215 poświadczeń), tylko sporadycznie pojawia się zamiennie określenie *targ* (3 poświadczenia). Występują także dokładniejsze określenia: *jarmark podhalański*, *jarmark góralski*, *jarmark rolniczy*, *jarmark gospodarczy*. Dwa pierwsze sformułowania związane są z regionem, na terenie którego leży Nowy Targ, dwa kolejne odnoszą się do tradycyjnego jarmarku czwartkowego, na którym handlowało się głównie zwierzętami hodowlanymi i płodami rolnymi, w przeciwieństwie do sobotniego, na którym sprzedawano ubrania i artykuły wyposażenia domowego. Od rzeczownika *jarmark*, realizowanego w gwarze jako forma uproszczonej *jarmak*, powstały nazwy pokrewne, np. *jarmaczyć*, *jarmaczenie*, *jarmaczan*, *jarmaczanka*. Miejsce, gdzie odbywał się jarmark w Nowym Targu, nazywane jest powszechnie *targowicą*. O niepowtarzalnym klimacie tradycyjnego jarmarku w *Mieście* decydował sam plac targowy, na którym były proste kramy, zwane *szotrami* (ze słowac. *šótor* ‘kram’, z tur. *çadır* ‘zasłona, namiot’), oraz rozłożone

9 Także online: Miasto Nowy Targ 1346–2016, b.r., <https://www.nowytarg.pl> (dostęp: 3.05.2024).

na ziemi lub umieszczone na płocie produkty do sprzedaży. Na wydzielonej części placu stały furmanki chłopskie, handlowano tam zwierzętami, zbożem, ziemniakami. Tu i ówdzie spotykało się *gaździny* stojące z koszami wypełnionymi jajami, serami, masłem. Stali bywalcy jarmarku orientowali się doskonale, co znajduje się w każdej części *targowicy*, np.:

[10] *Dawno to była uciecha na jarmark jechać, bo się szło pomiędzy krowy, pomiędzy konie, pomiędzy świnie. Wiedziałeś, co kielo kosztuje. Patrzyłeś jak kto konia kupuje, kto konia sprzedaje w targowicy. Każdy patrzył, próbowali go chłopcy, jedni trzymali, drudzy pchali, w zależności. I to było wesoło* (M2-1958-Krempachy).

Z perspektywy starszych mówców wsi plac targowy to najważniejsze miejsce w *Mieście* – przede wszystkim ze względu na możliwość sprzedaży płodów rolnych oraz zakupu produktów, których nie można wyprodukować we własnym gospodarstwie. Udział w cotygodniowym jarmarku w Nowym Targu dla starszego pokolenia był także głównym, a nawet jedynym sposobem percepcji przestrzeni miejskiej. Doświadczenie miasta odbywało się tylko w niewielkim wycinku miejsca, zwykle ograniczało się to do placu targowego, sąsiednich uliczek i rynku. Przywiązanie do tradycyjnego jarmarku w *Mieście* wyrażane jest w wielu kolokacjach typu (*jechać, iść, wieźć*) *na jarmark*, (*jechać, iść*) *do Miasta*, (*być, kupić, sprzedać*) *na jarmarku*, *stać na targowicy*, np.:

[11] *To zboże trza było zawieźć na jarmark sprzedać albo mąkę zemleć na mąkę i sprzedać mąkę. Trza było jechać na jarmark, tak że jeździliśmy na ten jarmark. W każdziutki jarmark trza było jechać do Nowego Targu sprzedawać* (M6-1954-Trybsz).

Zachowane w pamięci obrazy jarmarku dotyczą także czasów, gdy cały region należał administracyjnie do Węgier. Wówczas mieszkańcy północnego Spisza jeździli bądź chodzili na jarmarki głównie do Starej Wsi i Kieżmarku, np.:

[12] *Chodzili na jarmark i chodzili do Starej Wsi na Słowińsko, jak dziadkowie opowiadali nasi moi rodzice* (K1-1944-LapszeWyzne).

[13] *Płótno było drogie, trza było płótno kupić, jeździły baby do do Starej Wsi i do Kieżmarku* (K11-1968-Trybsz).

7. MIASTO – MIEJSCE PRACY. LUDZIE I ICH ZAWODY

Przez mieszkańców wsi miasto postrzegane jest jako miejsce pracy, oferujące zajęcia inne niż praca w wiejskim gospodarstwie. W wypowiedziach rozmówców najczęściej pojawiają się informacje związane z ważnymi dla tego regionu dwoma fabrykami: obuwniczą w Nowym Targu oraz odzieżową w Starej Wsi. Obydwa zakłady już nie istnieją, ale przez kilkadziesiąt lat były głównym miejscem zatrudnienia dla mieszkańców Podtatrza.

W obrazowaniu miasta z fabryką obuwniczą, powszechnie znaną z produkcji obuwia *Podhale*, rysują się silne związki z tym miejscem pracy. W pamięci respondentów zakład wartościowany jest nie tylko jako obiekt fizyczny, fabryka, budynki, ale także jako sposób na inne (miejskie) życie, poza gospodarstwem rolnym. Przy fabryce powstawały szkoły, przedszkola, przychodnie lekarskie, klub sportowy, dla dzieci pracowników organizowano wypoczynek. Wśród lokalnej ludności całe przedsiębiorstwo zyskało powszechną nazwę *Kombinat*. W materiałach korpusowych występują wielokrotnie powtarzające się połączenia wyrazów typu *chodzić (iść, pójść) do Kombinatoru, (robić, pracować, przerobić) w Kombinacie, jeździć kombinatem* 'przemieszczać się z miejsca na miejsce przy użyciu autobusu pracowniczego'. Znajdujemy fragmenty wypowiedzi informatorów, którzy byli pracownikami zakładu obuwniczego. Z ich relacji rysuje się wizerunek przedsiębiorstwa, zawierający informacje o umiejscowieniu zakładu, jego oddziałach, organizacji pracy, rodzajach zajęcia, np.:

[14] *Tam pracowało dwanaście tysięcy ludzi, dwanaście tysięcy w swoich latach świetności. W Kombinacie tyle ludzi pracowało i całutki powiat nowotarski nawet i limanowski gorlicki, jeszcze i z od krakowskiego dojeżdżali wszyscy tutaj do roboty (M4-1957-Frydman).*

[15] *No dawno Kolejowa była aż pod Kombinat. Trochę na gumowni, później na stolarni, stolarnia tym zajmowała, noji takie bieżące naprawy w szatniach, w umywalniach, noji na stolówce, byle gdzie tam się robiło. Jeszcze i do Kombinatoru należały przedszkola, żłobki, to my też tam remontowali w poszczególnych urządzeniach potrzebne do tego, nie? Stoły, ławki, wiadomo, łamały się, psuły, noji i tak dalej. No to trza było to naprawiać, no to my czyściliśmy parkiety na sala... Na sali. Noji taka była sala, gdzie partyjni mieli zebrania, no to trza było czyścić parkiet. Jezus Maryjo, dwa tygodnie my tam czyścili parkiet (M4-1957-Frydman).*

[16] *Dużo ten Kombinat, bo w Kombinacie cała wieś robiła. To było to już no nie było z domu, z chałupy, żeby ktosi nie robił w Kombinacie. Nawet i nawet i całymi rodzinami robili, no to no to już potem było już było bardzo dobrze ludziom (K4-1955-Dursztyn).*

[17] *W Kombinacie parowałam buty, żeby był kolor, wysokość, długość, szerokość (K2-1940-Krempachy).*

[18] *Autobusy kupił Kombinat swoje autobusy, neji tymi autobusami się jeździło* (M3-1943-Krempachy).

Jak wspomniano, drugim najczęściej wymienianym miejscem pracy w mieście był zakład tekstylny w miasteczku Stara Wieś. Fabryka *Tatrasvit*, produkująca odzież, przeżywała swój największy rozwój w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych minionego wieku. Zatrudniała kilkuset pracowników, w tym ponad sto kobiet z Polski. Niektóre mieszkanki wsi spiskich przepracowały w tym zakładzie kilkanaście lat, np.:

[19] *Na Słowińsku my szyły tutaj w Starej Wsi był taki Tatrasvit, no to tam my takie bluzki, spodnie, kalesony, gacie chłopom* (K6-1949-LapszeNizne).

[20] *Szwalnia była w Spiskiej Starej Wsi i tam się szyło. No to tak my chodziły, tutaj dwa autobusy jeździły* (K6-1947-Lapszanka).

W miejskiej przestrzeni, poza tymi dwoma głównymi przedsiębiorstwami, jakimi były *Kombinat* i *Tatrasvit*, wymieniano także inne miejsca pracy, np. spółdzielnię rękodzieła ludowego *Cepelia* w Nowym Targu, zatrudniającą mieszkańców okolicznych wsi w pracach chałupniczych, np.:

[21] *Za dziesięć rokówem robiła na krosnach takie narzuty pokrowce narzuty w domu. Oddawali do Miasta, tam był skup i tam my oddawały każdy miesiąc [...] Cepelia* (K3-1935-Falsztyn).

W czasach powojennych mieszkańcy spiskich wsi pracowali sezonowo w gospodarstwach rolnych w *Mieście*. Szczególnie popularne było tzw. *chodzenie na kośby*, czyli koszenie traw i zbóż, np.:

[22] *Chłopy musieli iść na kośby, kosą kosili po Zakopanem łąki, po Mieście, żeby zarobili, żeby sobie kupić, a jak nie, to my poszły grule kopać motykami do Miasta. Jak ja była kopać grule, com sobie sweter kupiła za to* (K11-1952-Dursztyn).

[23] *Bielanie tam chodzili do do Miasta to młócić chodzili* (M6-1958-NowaBiała).

W scenerii dawnego miasta pojawiają się ludzie o różnych profesjach, np. *kupiec*, *listonosz*, *proboszcz*, np.:

[24] *Nowym Targu i kupcy przychodzili, noji kupcy to brali, nie?* (K11-1975-LapszeNizne)

[25] *Tata byli listonoszem, tatę potem wzięli z Frydmana wzięli do Starej Wsi tata chodzili nosili pocztę w Starej Wsi* (K8-1932-Frydman).

[26] *W Spiskiej Kapitulie byliśmy na pogrzeb, to był mój kuzyn ksiądz Franciszek Żołądek, on był i proboszczem w Starej Wsi przez jakieś tam roki [...]. Potem już jak nie pracował w Starej Wsi, potem tam mieszkał w tym w Spiskiej Kapitulie* (M5-1939-Frydman).

Najwięcej odniesień ma zawód lekarza, przy czym w tej formie występuje rzadko, powszechnym określeniem jest *doktor*. Dawniej na wsiach nie było opieki medycznej, więc w razie poważniejszych problemów zdrowotnych mieszkańcy jeździli do *doktora* w Starej Wsi lub Nowym Targu, np.:

[27] *Nigdy po doktorach nie chodzili. Jeden doktor był w Starej Wsi, Kichel. Do tego Kichla jeździli jak już tak bardzo był chory* (K6-1948-Kacwin).

[28] *Potem już nieskorzej jeździli do do Miasta, do Nowego Targu, ale jeszcze jak było za Słowińska, to jeździli do do Starej Wsi [...]. Siedli na wóz i chorego się położyło na wóz słomy i neji prześcieradło i przykryli pierzyną, jak był ciężko chory i tak go wieźli do do do do do doktora do Miasta* (K2-1937-Frydman).

8. NAUKA W MIEŚCIE

W dawnych czasach mieszkańcy wsi rzadko pobierali nauki w mieście. Wspomina się o tym, że tylko nieliczni mieli okazję zdobyć praktyczne zawody w spiskich miastach, np. w Starej Wsi, Kieżmarku i Popradzie, np.:

[29] *Ojciec był kowalem za barona no i on w Kieżmarku się uczył za kowala* (M6-1951-Falsztyn).

Na terenie Spiskiej Wsi powszechną szkołą była tzw. *mieszczanka*, czyli typ niższej średniej szkoły miejskiej (w słowac. dial. *mešťianka* 'ts.'), np.:

[30] *Potemem poszła do mieszczanki do Starej Wsi* (K8-1932-Frydman).

Rozwój fabryki obuwniczej w Nowym Targu, o której wspomiano wcześniej, przyciągnął wiele osób ze wsi do nauki w przyzakładowej szkole szewskiej, powszechnie nazywanej *kombinacką*, np.:

[31] *Ja chodziła do kombinackiej, do kombinackiej w Mieście, jeszcze jeszcze na Borze była stara szkoła, no nie?* (K5-1967-Dursztyn).

9. SWOJSKOŚĆ I OBCOŚĆ MIASTA

Przestrzeń miejska przedstawiana jest przez mieszkańców wsi jako obce otoczenie. Różni się od miejsca, w którym przebywają na co dzień nie tylko wyglądem, architekturą, ale przede wszystkim kulturowym oddaleniem. Obcość może być ujmowana w różnych aspektach, np. terytorialnym, bytowym (sposób życia, wygląd), kulturowym, narodowościowym, religijnym i psychologicznym [Pelcowa, 2007]. Przybysz ze wsi rejestruje przede wszystkim odmienne elementy przestrzeni, np. *ratusz, rynek, targowica*, nowych ludzi, np. *kupiec, Żyd, sklepikarz*. Zwraca uwagę także na inny sposób zachowania mieszkańców miasta, np.:

[32] *Te co są z Miasta, to gadają po polsku, ale my wszystko do siebie my gadamy normalnie gwarą* (K5-1967-Dursztyn).

[33] *Andrzeje to byli w mieście a Jędrrek był na wsi* (M6-1936-CzarnaGóra).

[34] *Garnitury to nosili ino panowie takie z miasta, a na wsi to to przeważnie to nosili te portki noji ten rekliczek* (K11-1936-LapszeWyzne).

Obserwator zewnętrzny próbuje oswoić nieznaną przestrzeń, wykorzystując utrwalone stereotypowe wyobrażenia o miejscu i jego mieszkańcach. W przekonaniu rozmówców, przestrzeń miejska to przede wszystkim hałas, ruch oraz bloki, a miastowi nie znają się na pracy w rolnictwie. Mieszkańców *Miasta*, nazywanych *mieszczanami*, postrzega się jako ludzi zamożnych, głównie jako kupców i kuźnierzy. Poza tym uznawani są za najlepszych specjalistów w budownictwie drewnianym, np.:

[35] *Jak był ktosi z Miasta, no to mieszczan, mieszcanka, no nie?* (M1-1956-CzarnaGóra).

[36] *Wybudowali ten dom drewniany [...] to chyba z Niwy robili ci cieśle, to tacy mieszczenie jakby, no bo to byli jedyni fachowcy wtedy, co tam bardziej koło Miasta gdzie bogaciej może było* (M6-1954-Dursztyn).

Inną formą oswojenia nowej przestrzeni jest próba poszukiwania podobieństwa do tego, co się zna ze swojego miejsca, elementów architektury, kodu językowego, np.:

[37] *W Starej Wsi tak samo jest, i i wioski takie jak Krempachy, Biała są wszystkie szczytami do drogi asfaltowej, nie?* (M6-1966-Frydman).

[38] *Gwarę rozumieją, to tam nie ma, że takiego, że jako bariery rozmowy to nie ma takie, bo oni tak samo gadają jak i my, w Starej Wsi, czyli po Magurę, po tam nawet w Spiskiej Białej to już to jeszcze i w Kieżmarku się spotka, że rozmawiają* (M8-1960-Kacwin).

10. PODSUMOWANIE

Przywoływane przez respondentów miejsca są ważne dla społeczności lokalnej, funkcjonują jako punkty pamięci na mapie mentalnej przestrzeni dawnego miasta [por. Szot-Radziszewska, 2013]. W świadomości wielu rozmówców wciąż żywa jest pamięć przekazana im przez przodków, dotycząca czasów, gdy cały region spiski znajdował się pod panowaniem węgierskim. Ważnymi miastami dla mieszkańców północnej części regionu były wówczas m.in. Stara Wieś, Kieżmark, Lewocza, Poprad. Po zmianie geopolitycznej w 1920 roku rangę najważniejszego miasta zyskał Nowy Targ, o czym świadczą m.in. mające status nazwy własnej powszechne określenie *Miasto* oraz wymiar percepcji i wartościowania tej przestrzeni w oczach mieszkańców wsi.

Przedstawiana z perspektywy obserwatora zewnętrznych przestrzeni miejska jest fragmentaryczna, nie stanowi pełnego obrazu. Mieszkańcy wsi zwracają uwagę na wybrane aspekty istnienia miasta. Ukazywane są jedynie elementy z jakichś względów istotne dla nich. Informacje te poszerzają wiedzę na temat dawnego obrazu miasta. Na podstawie tych częściowych analiz można dokonać syntetycznego ujęcia percepcji miasta, wyodrębniając kilka jego profili znaczeniowych:

MIASTO

- 1) przestrzeń odmienna od wsi;
- 2) teren handlu, pracy, nauki, załatwiania spraw urzędowych;
- 3) miejsce, w którym mieszka ludność pracująca poza rolnictwem;
- 4) miejsce, w którym okresowo przebywają mieszkańcy wsi;
- 5) skupisko różnych zawodów i różnych ludzi.

Obrazowanie miasta w wypowiedziach mieszkańców wsi nasycone jest subiektywnością, różnorodnością oraz autentycznością. Bezpośredniość oglądu sprawia, że przedmiot percepcji ukazuje się oczom odbiorcy jako nieskończony, zmienny, o niestabilizowanej waloryzacji oraz zależny od punktu widzenia rozmówcy.

ROZWIĄZANIA SKRÓTÓW

Skróty konwencjonalne

dial. – dialektalny
niem. – niemiecki
psł. – prasłowiański
słowac. – słowacki
tur. – turecki

Źródła

- Korpus Spiski, 2015–2019, *Język mieszkańców Spisza. Korpus tekstów i nagrań gwarowych*, <https://www.spisz.ijp.pan.pl> (dostęp: 1.05.2024).
- SGKP 1886 – SULIMIERSKI Filip, CHLEBOWSKI Bronisław, WALEWSKI Władysław, red., *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. VII, nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, Warszawa, s. 307–310.
- SGKP 1895 – SULIMIERSKI Filip, CHLEBOWSKI Bronisław, WALEWSKI Władysław, red., *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. XIV, nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, Warszawa, s. 300–310.
- SJP PWN – *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/> (dostęp: 1.05.2024).
- WSJP – ŻMIGRODZKI PIOTR, red., b.r., *Wielki słownik języka polskiego PAN*, <https://wsjp.pl/> (dostęp: 1.05.2024).

BIBLIOGRAFIA

- ANUSIEWICZ Janusz, 1994, *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- ANUSIEWICZ Janusz, DĄBROWSKA Maria, FLEISCHER Michael, 2000, *Językowy obraz świata i kultura. Projekt koncepcji badawczej*, „Język a Kultura”, nr 13, s. 11–44.
- BARTMIŃSKI Jerzy, 2004, *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*, w: J. Bartmiński, red., *Językowy obraz świata*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 103–120.
- BARTMIŃSKI Jerzy, TOKARSKI Ryszard, 1986, *Językowy obraz świata a spójność tekstu*, w: T. Dobrzyńska, red., *Teoria tekstu. Zbiór studiów*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, s. 65–81.
- BIAŁY Zbigniew, red., 1987, *Polski Spisz. Historyczne uwarunkowania kultury ludowej tego regionu i sposoby jej badania po II wojnie światowej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Etnograficzne”, z. 22, „Studia Spiskie” nr 1.
- CZEPczyński Mariusz, 2004, *Przestrzeń społeczna Gdańska dwudziestego wieku*, w: D. Jędrzejczyk, red., *Humanistyczne oblicza miasta*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 213–246.
- DUDA Beata, 2011, *Tekstowe wizualizacje miasta – obrazowanie i waloryzacja*, „Tekst i Dyskurs – Text und Diskurs”, nr 4, s. 117–132.
- GROCHOLA-SZCZEPANEK Helena, 2021, *Od nagrania do korpusu, czyli o metodzie archiwizowania języka mówionego mieszkańców wsi z wykorzystaniem narzędzi lingwistyki cyfrowej*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica”, t. XVI, s. 54–67.

- GROCHOLA-SZCZEPANEK Helena, WOŹNIAK Michał, 2018, *Transkrypcja języka mieszkańców wsi w aplikacji ELAN w Korpusie Spiskim*, w: R. Przybylska, M. Rak, A. Kwaśnicka-Janowicz, red., *Historia języka, dialektologia i onomastyka w nowych kontekstach interpretacyjnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 267–278.
- GROCHOLA-SZCZEPANEK Helena, GÓRSKI Rafał L., WALDENFELS Ruprecht von, WOŹNIAK Michał, 2019, *Korpus języka mówionego mieszkańców Spisza*, „LingVaria”, vol. LV/1, s. 165–180.
- GRUCHMANOWA Monika, WITASZEK-SAMBORSKA Małgorzata, 1986, *Mowa mieszkańców Poznania*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
- GRUCHMANOWA Monika, WALCZAK Bogdan, red., 1997, *Słownik gwary miejskiej Poznania*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa–Poznań.
- JANICKA-KRZYWDA Urszula, red., 2012, *Kultura ludowa Górali Spiskich*, Oficyna Wydawnicza Wierchy, Kraków.
- MAJER Andrzej, 2010, *Socjologia i przestrzeń miejska*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Miasto Nowy Targ 1346–2016, b.r., <https://www.nowytarg.pl> (dostęp: 3.05.2024).
- PELCOWA Halina, 2007, *Swój/obcy w świadomości mieszkańców lubelskich wsi*, „Etnolingwistyka”, nr 19, s. 75–87.
- PIETRZAK Magdalena, 2020, *Ze starego do nowego świata. Obraz miasta w Listach z podróży do Ameryki Henryka Sienkiewicza*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza”, t. 27(47), nr 2, s. 129–149.
- RÓŻAŃSKA Grażyna, 2002, *Obraz miasta w Ziemi obiecanej Władysława Stanisława Reymonta*, „Słupskie Prace Filologiczne. Seria Filologia Polska”, nr 1, s. 141–147.
- RYBICKA Elżbieta, 2003, *Modernizowanie miasta: zarys problematyki urbanistycznej w nowoczesnej literaturze polskiej*, Wydawnictwo Universitas, Kraków.
- SZLACHTA Agnieszka, 2013, *Językowa kreacja miasta w Bambino Ingi Iwasiów*, „Studia Językoznawcze. Synchroniczne i Diachroniczne Aspekty Badań Polszczyzny”, nr 12, s. 221–236.
- SZOT-RADZISZEWSKA Elżbieta, 2013, *Obraz wsi w wyobrażeniach mieszkańców. Miejsca i ludzie*, Politechnika Świętokrzyska, Kielce.
- ŚWIĘCICKA Małgorzata, 2019, *Miasto i jego mieszkańcy. Język – obraz – stereotyp*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz.
- ŚWIĘCICKA Małgorzata, red., 2006–2016, *Miasto – przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie*, t. 1–5, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz.
- ŚWIĘCICKA Małgorzata, PEPLIŃSKA Monika, red., 2019–2024, *Miasto – przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie*, t. 6–9, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz.
- ZEIDLER-JANISZEWSKA Anna, red., 1997, *Pisanie miasta. Czytanie miasta*, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań.